

A WALDORFTANÁR SZEMÉLYISÉGE, A TANÁRI KONFERENCIA ÉS A WALDORF TANÁRKÉPZÉS, MINT A MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS ESZKÖZEI

A WALDORF ISKOLÁKBAN

Írta: Ferenczy Júlia

Tartalom:

- Kapcsolat a szülőkkel
- A waldorf tanár
- A tanárok közössége: a Tanári Kollégium
- A Tanári Műhelyek
- Az iskola szíve: a Tanári Konferencia
- A posztgraduális waldorf tanárképzés
- A képzés tematikája

„ISKOLÁT TEREMTENI CSAK ÜNNEPI HANGULATBAN LEHET.”

(Székely György)

A megszokottól eltérő pedagógiát alkalmazó iskolák megalapításához, fenntartásához, működtetéséhez valóban „ünnepi tudatra” van szükség. Ezt mindazok a tanárok és szülők tapasztalhatják, akik az alternatív iskolák alapításában és mindennapjaiban részt vállalnak, illetve a tanárok képzésében részt vesznek. Ezt az ünnepi tudatot azonban ápolni kell, hogy az iskola jó úton fejlődjön, illetve ne laposodjon el a teremtő folyamat!

A waldorf iskolák legfőbb törekvése, hogy szabad embereket neveljen, akik képesek lesznek életük célját és lehetséges feladataikat felismerni, életük irányát, véleményüket pedig ennek tudatában önállóan meghatározni. Ehhez elengedhetetlen a **teljes emberi személyiség testi-lelki-szellemi szükségleteinek ismerete, harmonikus fejlesztése s az emberiség története során felhalmozódott ismeretek „egységben”, s nem szétaprózódott részletekben történő átadása az életkori sajátosságoknak megfelelően. Ám a tudnivalók összessége rohamosan nő- s a „hagyományos tanulással” ez a mennyiség befogadhatatlan, elérhetetlen.**

Az oktatásnak egyre inkább **gyógyító** hatása kellene, hogy legyen, a teljes emberi lény harmóniájának kifejlesztésére kellene törekednie. Ezzel szemben ma az iskolai rendszerek nagy része inkább betegít, mintsem gyógyít. Egyre több gyermek küszködik tanulási- és viselkedési zavarral, különféle beilleszkedési és szociális problémákkal.

A gyerekeknek ki kell igazodniuk ebben a világban, ahol meglepően sok inger éri őket, tudásra kell szert tenniük, **gondolkodási, akaratú és szociális képességeket** kell elsajátítaniuk, hogy életfeladataikat megvalósíthassák. Az oktatásnak tehát egy **stabil belső erőt** is meg kell alapoznia a gyermekben, **erkölcsi támaszt**, segítséget kell adnia, hogy

kiegyensúlyozott személyiségeket indíthasson újtárá. Ez azonban pusztán ismeretközléssel, „idomítással”, másnaponta megírt tesztekkel, a „hideg” intelligencia egyoldalú fejlesztésével s a gyerek valódi szükségletei ismeretének hiányában lehetetlen.

A waldorf iskolák működési, szervezeti formája, Tanári Kollégiuma, tanári konferenciái, tanár továbbképzési fórumai (nappali képzés, posztgraduális képzés, rendszeres Tanári Műhelyek) mind azt a célt szolgálják, hogy az iskolában folyó munka minősége a fent leírtaknak megfelelő legyen.

Kapcsolat a szülőkkel

Szülők, tanárok, gyerekek kapcsolata, együttműködésének formái mutatják, hogy az iskolát mennyire egészséges belső erők mozgatják. Valódiak, segítők-e a személyes kapcsolatok, vagy inkább csak formálisak... Mindezek alapvetően meghatározzák az iskolákban folyó munka minőségét, a mindennapi élet hangulatát és mélységeit.

A waldorf iskolákat általában a „más utakat” kereső ill. járó szülők és tanárok hívják életre. Az alapításban részt vevő szülők és tanárok kapcsolata nagyon szoros és személyes. A szülői közösség segíti a Tanári Kollégium munkáját, részt vállal a gazdasági, fenntartói feladatokban, az iskolaépület karbantartásában, felújításában, rendezvények lebonyolításában. A szülői közösség az iskola fizikai fenntartásának a meghatározó ereje. A szülők anyagiakkal, önkéntesen vállalt munkák elvégzésével és más módokon nyújtott támogatásokkal járulnak hozzá az iskola fizikai fennmaradásához. Az önkéntes munka a közösség együttműködésével valósul meg, és figyelembe vehető a hozzájárulás mértékének a csökkentésénél. **A szülők tehát az iskola védőbástyáját alkotják.**

Az iskola tanári és szülői közössége ezért együttesen felelős a szellemi, a jogi és gazdasági struktúra kialakításáért, működéséért. Az iskola szervezete élő organizmus, amely a steineri hármas tagozódás elveire épül.

A szülők az együttműködés során figyelembe veszik az iskolának és az iskola tanárainak a pedagógiai ajánlásait, ugyanakkor képviselik a gyermekeik érdekeit és jogait. Az osztálytanítóval és a tanárokkal kialakított személyes kapcsolattartás révén és a rendszeresen megtartott szülői esteken, iskolai ünnepeken, rendezvényeken való részvételen keresztül bekapcsolódnak a szellemi és pedagógiai munkába, továbbá keresik és megteremtik az ez irányú elmélyülés más formáit, lehetőségeit is. Tiszteletben tartják a tanárok szellemi, pedagógiai munkáját, abba közvetlen módon beavatkozni nem kívánnak. Ugyanakkor észrevételezik az iskola pedagógiai munkájával össze nem egyező jelenségeket.

A waldorf tanár

A tanár minősége meghatározó az oktatás és nevelés minőségére nézve és nagy hatással van a gyermek fejlődésére. Ismernie és tisztelnie kell a gyermek múltját, környezetét, jellemét, temperamentumát, betegségeit, s emellett megfelelő szakmai ill. tárgyi tudással kell rendelkeznie, hogy a gyermeki személyiséget az életkori sajátosságoknak mértén kibontakoztathassa.

A waldorf iskolákban az osztálytanár lehetőleg elsőtől nyolcadikig vezeti osztályát a szaktanárok segítségével. A fő tantárgyak évről-évre egymásra épülnek, így a tanár biztosítani tudja a gyerekek egyenletes szocializációját, s lehetőség van diákjainak alapos megismerésére is. A waldorf tanár a kezdeményezések embere. Mélyről fakadóan érdeklí minden, ami az emberrel, a világgal, a fejlődéssel kapcsolatos. A szeretet megismerő erejével meg tudja élni a gyermek problémáit, mozgatórugóit. Nem szabad megsavanyodnia s kiszáradnia s nem szabad felszínesnek lennie. Erre egyfajta biztosíték is az osztálytanítói rendszer, hiszen 8 éven át új és új tárgyakat tanít a tanár, a továbbfejlődésre rákényszerül, nem ismétli önmagát, szellemileg friss marad. A rábízott osztály tanulói tehát a beiskolázástól kezdve a pubertás kor küszöbéig kíséri az osztálytanár. Ezért folyton képzi önmagát a lehetséges fórumokon s autodidaktaként.

Az együtt indult gyerekek együtt is maradnak, bukás nincs. Így alkalmuk van a tanulóknak és az osztálytanárnak egymást kölcsönösen megismerni, egymáshoz nőni. Ez rendkívüli mértékben növeli a tanítás hatékonyságát.

Az osztálytanár nyolcéves tevékenységének legfontosabb része a reggel első két óráját elfoglaló főoktatás. Ebben a két órában minden nap együtt van a gyerekekkel, minden reggel ő fogadja őket. Az osztályokban felfelé haladva egyre több szaktanár is részt vesz az oktatásban, de a főoktatás mindvégig az osztálytanítóé. Ebben a két órában történik meg a szaktárgyak- a magyar irodalom, a nyelvtan, a matematika, a növénytan, az állattan, a honismeret, a történelem, a fizika, a kémia átadása.

A waldorf iskola a tárgyak jelentős részét epochákban ún. korszakokban tanítja. Ez azt jelenti, hogy 3-4 héten át ugyanazt a tárgyat tanítja az osztálytanár a főoktatás óráiban. Az epochális oktatás lehetőséget ad az egy témakörben való alapos elmélyülésre, koncentrációra. Emellett természetesen szakórákat is vállal osztályában ill. más osztályokban órakeretének megfelelően a főoktatáson kívül. A tanító a főoktatást – melynek keretében anyanyelvet, számtant természet- és történelem tudományokat tanít – a tanterv és a waldorf pedagógia iránymutatásit, javaslatait figyelembe véve szabad elgondolása szerint alakítja.

A tanár emberismeretét meghatározzák az élete során felhalmozódott tapasztalatok, élethelyzetek, olvasmányélményei s a szakirodalomban, tanárképzésen megismertek. Ezek függvényében viselkedik a gyerekek társaságában, oldott, szabad légkört teremtve támogatja diákjai személyiségének kibontakozását, állítja össze a tanítási órák, epochák anyagát szem előtt tartva a tantervet. Sokszor tudatosan háttérbe szorítja saját vérmérsékletét, pillanatnyi hangulatát. Rendkívüli hatást gyakorolhat pl. tanítványaira egy kolerikus tanár, ha hidegvérét meg tudja őrizni olyan esetekben, ami régebben kihozta a sodrából, de olyan helyzeteket is teremthet, amelyben éppen a gyerek temperamentuma domborodik ki túlzott formában, s ezáltal vált ki ellenhatást benne. Ez például akkor valósulhat meg, ha azonos vérmérsékletű gyermekeket ültet egymás mellé így kiolthatók vagy kiválthatók egyes személyiségjegyek, megnyilvánulások. Ennek csínját-bínját a waldorf képzéseken a tanárok megismerik. Minden tanáregyéniség más, minden osztályközösség más. Ami az egyik esetben helyes, másutt keresztülvihetetlen. Csak az tud jó ötletekkel megoldani egy-egy problémát, aki minden

körülmények között ura a helyzetnek. A gyermekek maguk ajándékozzák meg tekintéllyel azt, akit megillet.

A helyes vezetés, tekintély által felébred a gyerekek létbiztonság érzése, a szociális képességek és ezzel együtt a demokratikus együttműködés képessége, melyre napjainkban egyre inkább szükség van.

A waldorfos tanárképzés egyik fontos témája az emberi temperamentumok minőségének megismertetése, jellemzőinek bemutatása. A képzés során hallottak, s a gyermek alapos megfigyelése segít a tanárnak tanítványai vérmérsékletét meghatározni, s annak függvényében különböző feladatokat adni a gyerekeknek.

A Tanári Kollégium – tanárok közössége

A Tanári Kollégium az iskolában tanító tanároknak, osztálytanítóknak, szaktanároknak, óraadó tanároknak és az általuk meghívottaknak a közössége, amely egyben az iskola pedagógiai vezető testülete, kizárólagos döntési joga van az iskola pedagógiai életében. A kollégák közt nincs alá-fölé rendeltségi viszony, a tanárok egyenjogúak. A Tanári Kollégium minden, az iskola életében fontos kérdésben együttműködik a szülőkkel és a fenntartóval.

A döntéseket lehetőleg a tagok egyetértésével, konszenzussal hozza meg, így nem az egyén hordozza a felelősséget, hanem a csoport. Lényeges, hogy minden tanár úgy érezze, hogy az elmondott véleményét a többiek megértették, figyelembe vették, s így részt vett a döntés folyamatában. Lehetséges, hogy a konszenzussal megszületett döntést a közösségnek nem minden tagja érzi a legjobb döntésnek, ugyanakkor együtt tud élni vele, támogatva azt.

A Tanári Kollégium saját döntése alapján közreműködésre felkérhet, munkájába bevonhat a waldorf-pedagógiát mélyen ismerő, gyakorlott hazai vagy külföldi tanárokat, szakértőket. A mentortanárok a felkérésnek megfelelően tanácsaikkal, véleményükkel, segítik az egyes tanárok órai ill. felkészülési munkáját, a tanári konferenciák szellemi munkáját, az iskola életével kapcsolatos döntések előkészítését.

A tanárok között automatikusan alakulnak ki a különféle pedagógiai együttműködések. Ezek formái pl. az egymás osztályában történő hospitálás, majd a látottak megbeszélése, elemzése, így a tanár bepillanthat egy pl. épp egy évvel fölötte levő osztály epochájába, főoktatásának felépítésébe, amiből aztán felkészülése során irányadó ötleteket meríthet.

A hospitálás ezenkívül lehetőséget ad egymás munkájának megismerésére, javaslattetelekre, észrevételezésre, kölcsönös tapasztalatszerésre.

Azok az osztálytanárok, akik az adott tanévet befejezték, jegyzeteiket, epochaterveiket, az összegyűjtött szakirodalmakat év végén átadják az utánuk következő osztálytanítóknak ötleteikkel, jótanácsaikkal kiegészítve, ami szintén hatalmas segítség a felkészülésben.

Tanári Műhelyek

Nagy segítség az osztálytanárok és szaktanárok munkájában, hogy az **Országos Waldorf Szövetség** által szervezett **Tanári Műhelyek** keretében lehetőség nyílik az azonos évfolyamon tanító különböző waldorf iskolákból érkező osztálytanárok illetve azonos szaktárgyat tanítók tapasztalatcseréjére, találkozására, az epochák felépítésének sorrendjének megbeszélésére. A Tanári Műhelyek az iskolai szünetekben szerveződnek mindig más és más waldorf iskolákban. A tematika minden tanév szeptemberében eljut az ország waldorf iskoláiba, s a tanárok eldönthetik, hogy mely előadásokon, napokon kívánnak részt venni a Műhelyen.

A Tanári Műhely a már végzett, praktizáló waldorf tanárok továbbképzése, ahol antropozófiai, fejlődéslélektani, tantervi előadások mellett az egyes szaktárgyakban való elmélyülésre, közös munkára is sor kerül.

A Tanári Műhelyeken való részvétel segít a mindennapi munkában, hiszen egy-egy hétvégén rengeteg új ötlettel, javaslattal gazdagodnak a tanárok, így minden osztálytanítónak ajánlott és hasznos a Műhelyek látogatása. A Tanári Műhelyek lehetőséget adnak a különböző waldorf iskolák megismerésére és a tapasztalatcserére is.

Az iskola szíve – a tanári konferencia

Az iskola „szíve” a heti rendszerességgel megtartott tanári konferencia, itt történik az iskola életével, továbbfejlődésével kapcsolatos együttgondolkodás. A tanári konferencia a tanárok folyamatos továbbképzésének, önképzésének színtere is egyben. A konferenciák világszerte csütörtökön, a jupiteri napon vannak, Rudolf Steiner szerint ez a nap a legalkalmasabb a közös szellemi, művészeti és iskola szervezési munkákra.

A tanári konferencián jelen vannak a Tanári kollégium tagjai. A hármas tagozódás a konferenciák menetében is megjelenik, hiszen egymástól elkülönül a szellemi (művészeti), gazdasági és szervezési kérdések megvitatása.

A konferencia fő részei:

Művészeti munka: ennek keretein belül általában egy-egy ünnephez kapcsolódó vagy képzőművészeti területről választott manuális tevékenység kerül kivitelezésre. Az alkotó együttes munka megfelelő alapot nyújt a szellemiekhez szükséges ráhangolódásra, „megérkezésre”. Ilyen közös tevékenység lehet az együttes daltanulás, festés, táblarajz, euritmia, gimnasztika, stb.

Szellemi munka: pedagógiai, fejlődéslélektani olvasmányok olvasása, megvitatása, pedagógiai kérdések, nehézségek megbeszélése, az egyes ünnepek szellemi hátterének megismerése. A pedagógiai rész alkotja a konferencia magját. Itt szerepelhet gyermekmegfigyelés, egy-egy tantárgy részletes tantervi megtárgyalása, adott epochát elemzése. Hetente más-más osztály és egy kiválasztott gyermek munkájának, temperamentumának megfigyelése és megbeszélése történik. A waldorf tanárok szociális beállítottsága lehetővé teszi, hogy rendszeresen megbeszéljék egymással a közösen tanított osztályok, de az egyes gyerekek problémáit is. A gyakorlat azt mutatja, hogy egy

nehézségekkel küzdő gyermek akkor is javul, ha a tanári kar csupán megvitatta a vele kapcsolatos kérdéseket.

Szervezési, operatív rész: az iskola életével, rendjével, rendezvényeivel, ünnepeivel kapcsolatos szervezési kérdések megbeszélésének, feladatok kiosztásának, felelősök kijelölésének, döntések meghozatalának színtere. (A konferencia dönthet pl. a következő kérdésekben: pedagógiai program meghatározása, tanárfelvétel, osztályindítás, továbbképzés, beiskolázás, munkaterv, házirend összeállítása, munkaköri leírás, távollétek, bérezés, épület fejlesztése, pályázatok írása, stb.)

A fent leírtakban is látszik, hogy a tanári konferencia nemcsak pedagógiai kérdésekben dönt, de igazgatási, szervezeti, működési és gazdasági ügyek megoldásában is sokkal intenzívebben kiveszi a részét, mint a hagyományos iskolákban.

A konferencia programját az évente választott konferenciavezető vezeti le és állítja össze, figyelembe véve a tanárok igényeit.

A döntésekről a konferencianaplóban feljegyzés készül, melyet a tágabb közösség is megismer.

Szabad iskolák – szabad tanárképzés

Aki ma waldorf iskolában szeretne tanárként dolgozni, a rendelkezésre álló tanárképző főiskolák között aligha talál olyat, ami felkészítené mindarra, amire a gyakorlatban szüksége lesz.

Mit kell egy waldorf tanárnak tudnia? Mit kell önmagától megkövetelnie, ha bele akar nőni az általa választott hivatásba? És a tanár útját milyen továbbképzési lehetőségek segíthetik a továbbfejlődésben?

E kérdések megválaszolásában segítenek a waldorf tanártovábbképzések, a Tanári Műhelyek előadásai és tematikája.

Azok az iskolák, amelyek szabad szülői akaratból jöttek létre s polgári kezdeményezésként működnek, szükségszerűen jogosultak a szabad tanárválasztásra is. A kiválasztott tanárok tudományos ismeretei azonban nem maradhatnak el az állami tanárképzőt végzettek ismeretei mögött! Alapvető az állami tanító vagy tanárképzős diploma megléte, ez jogosít fel a posztgraduális waldorf képzéseken való részvételre.

A waldorf tanár képzettsége tehát egyenértékű kell, hogy legyen, de mégsem ugyanolyan minőségű.

Mivel a waldorf iskoláknak lehetősége van arra is, hogy olyan tehetséges pedagógusokat is bevonjanak a munkába (pl. egyes epochák, időszakok, előadások megtartásába) akik nem állami intézményben végeztek, mégis kitűnő munkatársak ill. pedagógiai vénával megáldott szakemberek, szülők, ezért a különböző élethelyzeteket figyelembe véve egy differenciált tanárképzési és továbbképzési rendszerre van szükség.

Németországban van ennek a képzésnek legkiterjedtebb hálózata, ahol 1945-ben a waldorf tanár szeminárium kezdte meg működését, amely az 1928 óta ugyanitt működő tanárképző tanfolyamhoz csatlakozott. Itt nyílt lehetőség érettségivel ill. diplomával rendelkezők továbbképzésére. 1973-ban indult Wittenben a Waldorfpedagógiai Intézet, ahol 3-5 éves kurzusokon sajátítják le az érdeklődők a waldorf pedagógiai ismereteket.

Azoknak az érdeklődőknek, akik a nappali képzést nem tudják vállalni, különböző waldorf iskolákban (pl. Stuttgart, Berlin, München, Frankfurt, Hamburg) esti kurzusok állnak rendelkezésre.

Magyarországon 1991-ben indult el nappali tagozatos waldorf tanárképzés a „Török Sándor” Waldorfpedagógiai Alapítvány Pedagógiai Intézetében. A solymári intézet a witteni Institut für Waldorfpedagogik magyarországi kihelyezett tagozata. A diplomát is az államilag elismert witteni intézet adja ki. A végzők osztálytanárok lehetnek 1-8 osztályig illetve egy szakból külön képesítést is nyernek.

A posztgraduális waldorf tanárképzés

1990-ben a rendkívüli érdeklődésre tekintettel indult el Budapesten első alternatív tanártovábbképzőként a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolán a Posztgraduális Waldorf Tanárképzés. Mivel a 90-es években az ország különböző pontjain sorra alakultak a waldorf iskolák, egyre több képzett tanárra volt szükség. Az első waldorf tanárok külföldön szerezték diplomájukat.

Az itthon elindult képzés a stuttgarti Freie Hochschule tanárképző szemináriumának segítségével és mintájára indult el. A tematika és a tanterv egy Tempus-projekt keretében íródott, s a Phare Alapítvány támogatta a képzést. Az első években külföldi vendégtanárok tanítottak, azután magyar szakemberek és már praktizáló tanárok is bekapcsolódtak a tanárok képzésébe. A tanfolyamra olyan diplomás tanárok, tanítók, gyógypedagógusok jelentkezettek, akik vonzódtak egy „másfajta” világszemlélethez és életkörülményeik is lehetővé tették, hogy a 2 éves tanfolyamot (hétfő- és péntek-szombat) vállalni tudják.

Az első tanfolyamok hallgatói külföldi waldorf iskolákban hospitálhattak, (Németországban, Svájcban, Ausztriában, Hollandiában, Angliában) ezért feltétel volt az angol vagy a német nyelv középszintű ismerete. Én például a holland Leiden Vrije School Mareland iskolában vehettem részt egy hosszabb, nagyon hasznos szakmai gyakorlaton csoporttársaimmal együtt.

A képzés tematikája

A képzés antropozófiai alapokra épül, az antropozófia által elfogadott embertani, emberfejlődési szempontokat szem előtt tartva egészül ki pedagógiai, módszertani, művészeti gyakorlati ismeretekkel.

A művészeti foglalkozásokon (festés, euritmia, zene, plasztika, beszédművelés) elsősorban az volt a cél, hogy a tanár saját képességei (pl. színjáték, kompozíció, térlátás, formaábrázolás... stb.) fejlődjenek először. A waldorf iskolákban hasonló módszerekkel tanulnak a gyerekek is: az önálló alkotófolyamat során. A kész munkákat kiállítások, bemutatók keretében ismerik meg a többiek, osztályzás, vizsgáztatás nincs. Viszont lehetőség van egymás munkáinak megismerésére, beszélgetésre, szóbeli visszajelzésekre. Az egyéni munka így nagyfokú nyilvánosságot kap. A tanárok a hallgatóknak a félévek során rendszeresen visszajeleznek a végezett munka minőségéről, így kiváltva az 5 számjegyű osztályozást.

A tanárképzés órarendjének összeállításában tehát naponta jelen vannak a művészeti foglalkozások s ezeket fonják körül az elméleti tárgyak:

	1. nap / péntek du./	2. nap / szombat de./
1. óra	antropozófia, fejlődéslélektan	módszertan
2. óra	művészetek: euritmia, zene	Művészetek: festés, rajz, plasztika
3. óra	módszertan	Iskolatervezés, fakultatív témák

A **módszertani, fejlődés-lélektani órák** keretében a waldorf-iskolai tanterv jellegzetességeivel, az epochák tananyagának felépítésével, a komplex életkori sajátosságokkal, szükségletekkel ismerkednek meg a hallgatók.

Az egyes törvényszerűségeket egy-egy példán keresztül részletesen bemutatva, s ezt más területekre analogizálva exempláris tanítás jellemző a képzés módszerére.

A **biográfiai órákon** egyes életrajzok elemzése során, az egyén életkörülményeinek, múltjának megismerésével derül fény ezek jövőbeli hatásaira, az iskolai évek fontosságára, az életsors alakulásának lehetőségeire, meghatározottságára.

Az **iskolaszervezési órákon** a waldorf iskolák alapításával, fenntartásával, működésével kapcsolatos tudnivalókat, esetleges problémákat ismerik meg a hallgatók. Itt esik szó a szülőkkel való kapcsolat fejlesztésének lehetőségeiről, az iskolában történő sikeres gyermekfelvétel feltételeiről, a tanári konferenciák rendszeres működésének és felépítésének fontosságáról, az iskola külső környezetbe ágyazásának lépéseiről.

A képzés lehetővé teszi, hogy az érdeklődésnek megfelelően bizonyos szociális és művészeti kérdésekről, problémás helyzetekről, ünnepekről, egészségüggyel kapcsolatos tennivalókról stb. a hallgatók kívánságára **a fakultatív órák keretében** szó essen.

A tanfolyam során különböző **önálló írásbeli munkák** beadására kerül sor. Kidolgozott epochaterveket, hospitálási naplót, gyermekfigyelést, fordítási feladatokat és művészeti alkotásokat, zenei kompozíciókat kell elkészíteni.

Minden tanév végén 1 hetes **nyári táborba** utazik a csoport, ahol a gazdasági, élelmezési ügyeket, szállással kapcsolatos kérdéseket, a program egy részét pl. kerti munkát, kézműves foglalkozást a hallgatókból álló csoportok szerveznek meg. Így itt is megjelenik a közös felelősség a gyakorlatban – éppúgy, ahogy ez a waldorf iskolákban működik.

Magyarországon gombamód szaporodnak a waldorf iskolák, civil kezdeményezésekként és kreatív válaszul a hagyományos pedagógiai módszerek és iskolák fonákságaira, amelyeket az ott tanító kollégák és tanári karok egyre nehezebben kezelnek. Az alternatív iskolák közül ma Magyarországon a legalaposabban kidolgozott és Oktatási Minisztérium által elfogadott pedagógiai programja a waldorf iskoláknak van, amely Rudolf Steinernek, az antropozófiának illetve a jelen napjainkban tanító waldorf tanárok együttműködésének köszönhető.